

NOVUM

Editie 43/5
Zomer 2022

Facultaire Introductieweek: een warm welkom voor eerstejaarsstudenten!

*Asterix en het leerstuk
van de onvoorziene
omstandigheden*

*De universitaire
rechtenstudie: 'future-
proof'?*

*Het optimale phishingbericht:
vist de strafbare poging
achter het net?*

43/5

	Voorwoord	3
<i>Column</i>	Academische vrijheid	4
<i>Faculteit</i>	Facultaire introductieweek	8
<i>Verdieping</i>	Het optimale phishingbericht: vist de strafbare poging achter het net?	10
<i>Vereniging</i>	J.F.V. Grotius - Terugblik en vooruitblik	18
<i>Analyse</i>	Asterix en het leerstuk van de onvoorziene omstandigheden	19
<i>Opinie</i>	De universitaire rechtenstudie: 'future-proof'?	23

Waarde lezer,

Het einde van de zomervakantie is alweer in zicht en daarmee wordt tevens langzaam maar zeker het begin van een nieuw academisch jaar ingeluid. Voor veel lezers is dit de eerste kennismaking met de Leidse rechtenfaculteit en de eerste keer dat zij juridische literatuur in handen krijgen. Dit zomernummer van de NOVUM biedt slechts een kijkje in wat nog komen gaat tijdens de rechtenstudie - een spannende en vooral ook hele leerzame tijd, zowel op academisch alsook op persoonlijk vlak.

In dit nummer van de NOVUM staat onder meer de introductieweek aan de Leidse rechtenfaculteit (5-9 september 2022) centraal. In het teken hiervan daarom ook vanuit de NOVUM een kleine introductie en verwelkoming van onze nieuwe rechtenstudenten. De NOVUM bestaat al sinds 1968 met het doel de Leidse rechtenstudenten de gelegenheid te geven om hun eerste artikel te publiceren en zo ideeën uit te wisselen. De NOVUM die vandaag de dag gepubliceerd wordt, bouwt hierop voort: zij wordt geschreven door studenten voor studenten en medewerkers aan de Leidse rechtenfaculteit en verschijnt normaal gesproken 9 keer per jaar - fysiek op het KOG en digitaal op de website. In de NOVUM leren studenten hun professoren kennen, vertellen promovendi over hun onderzoek en treffen lezers interviews met professionals en werkgevers. Bovendien is de NOVUM dankzij de diverse analyses, opiniestukken en ingezonden brieven tot het discussieplatform verworpen voor zowel de studenten als de medewerkers van de faculteit.

In lijn hiermee, treft u in dit zomernummer van de NOVUM bijdragen die een diversiteit aan onderwerpen omvatten.

In dit nummer vindt u allereerst de nieuwste column van prof. Kinneging waarin hij een blik werpt op de betekenis van academische vrijheid in onze moderne tijdperk. Wat is academische vrijheid? Waar dient zij toe? En is ze belangrijk? Dat zijn de vragen die hij hierbij op de voorgrond plaatst.

We vervolgen onze weg door het recht met een bijdrage van redacteur Mathijs de Jong waarin hij stilstaat bij de cyber praktijk die bekend staat als *phishing* en een blik werpt op de rol van de strafbare poging onder Nederlands en Europees recht in het kader daarvan.

Eindredacteur Karel Wijdeveld stelt in zijn bijdrage in dit nummer van de NOVUM het leerstuk van de onvoorziene omstandigheden centraal. Hij neemt de lezer daarbij mee door de geschiedenis die voor dit leerstuk bepalend is geweest en belicht daarbij bovendien het belang hiervan voor de ontwikkeling van het leerstuk onder Nederlands recht.

Tot slot, stelt hoofdredacteur Hadassah Drukarch in deze editie van de NOVUM de vraag in hoeverre de universitaire rechtenstudie *'future-proof'* is. Daarbij gaat zij allereerst in op recente ontwikkelingen in de juridische praktijk, gevolgd door een beoordeling van de mate waarin de universitaire rechtenstudie hieraan tegemoet komt. Tot slot biedt zij inzicht in een aantal initiatieven die in verschillende landen worden genomen om rechtenstudenten *'future-proof'* te maken.

Ik wens u veel leesplezier met dit nieuwe nummer van het juridisch faculteitsblad NOVUM.●

Hadassah Drukarch
Hoofdredacteur 2021-2022

Academische vrijheid

De academische vrijheid, wat is dat eigenlijk? En waar dient ze toe? Is ze belangrijk? En wordt ze inderdaad bedreigd, zoals wel wordt beweerd, door onder andere het om zich heen grijpende *woke* gedachtengoed? Dat zijn de vragen die ik in het navolgende zal bespreken.

Ik begin met een definitie: academische vrijheid is de vrijheid van de hoogleraar zelf te bepalen wat en hoe hij doceert en waarnaar en op welke wijze hij onderzoek doet. Niemand mag hem daarbij beperkingen opleggen, laat staan bepalen wat en hoe hij doceert en onderzoek doet. Om te beginnen de staat niet, maar ook zijn eigen werkgever, de universiteit waaraan hij verbonden is, mag dat niet. Dat is de kern van de idee van de academische vrijheid.

Ik besef dat deze definitie veel vragen oproept en haast mij mij nader te verklaren. Ik begin met het *wát* van de academische vrijheid en vervolg dan met het *wáárom* ervan..

Ik sprak van de academische vrijheid van de *hoogleraar*. Dat roept de vraag op hoe het dan zit met de academische vrijheid van de wetenschappelijk medewerkers. Hebben zij niet evenzeer academische vrijheid? Niet op dezelfde wijze als de hoogleraar. Deze laatste is verantwoordelijk voor een bepaald vakgebied. Hij behoort en wordt geacht op dat vakgebied een autoriteit te zijn, en ja, zelfs te behoren tot de grootste autoriteiten van het land. Dat impliceert dat hij ook het beste weet wat en hoe er moet worden gedoceerd en onderzoek moet worden gedaan. Daarom dient de inrichting van onderwijs en onderzoek aan hem te worden overgelaten. Alle wetenschappelijk medewerkers die onder zijn gezag vallen, maken deel uit

van het team van de hoogleraar en dienen hem dus, zowel op onderzoeksterrein als wat betreft het onderwijs te volgen. Dat wil echter niet zeggen dat een hoogleraar zijn academische staf tot zijn slaafjes zou moeten reduceren. Een verstandig hoogleraar doet er goed aan zijn medewerkers ook zo veel mogelijk academische vrijheid te geven en hen, binnen de grenzen van wat mogelijk is, gegeven de gezamenlijke onderwijs- en onderzoekstaken, inhoud en methode van hun onderwijs en onderzoek zelf te laten bepalen. Een persoonlijke herinnering wat dat betreft: toen ik in 1990 begon als wetenschappelijk medewerker zei de hoogleraar waar ik onder viel tegen me: ‘Je moet twee vakken geven. Maak maar een opzet. Je mag zelf kiezen waarover ze gaan’.

“Academische vrijheid is de vrijheid van de hoogleraar zelf te bepalen wat en hoe hij doceert en waarnaar en op welke wijze hij onderzoek doet. Niemand mag hem daarbij beperkingen opleggen, laat staan bepalen wat en hoe hij doceert en onderzoek doet.”

Maar wat nu als een hoogleraar in het burgerlijk recht besluit om zijn colleges en of zijn onderzoek te wijden aan de moderne natuurlijke of aan oud-Grieks? Gaat de academische vrijheid zo ver dat een universiteitsbestuur — of de staat — zelfs dan niet mag ingrijpen? Het is natuurlijk een vergezocht voorbeeld, dat in de praktijk nooit voorkomt. Maar zelfs voor wat betreft dit voorbeeld is het antwoord: ja. De universiteit of wie ook mag niet ingrijpen. De reden is dat de hoogleraar altijd degene dient te zijn die bepaalt wat er aan onderzoek wordt gedaan en aan onderwijs wordt gegeven. Hij en niemand anders. Het kan in enkele gevallen voorkomen dat iemand van die vrijheid een slecht gebruik maakt, zoals in ons voorbeeld, maar het principe is zo belangrijk dat daaraan nimmer getornd mag worden.

De sluitsteen van het geheel is de arbeidsrechtelijke status van de hoogleraar. Deze dient een benoeming ‘voor het

Prof. dr. A.A.M. (Andreas) Kinneging is hoogleraar Rechtsfilosofie. Hij verzorgt o.a. de bachelorvakken Rechtsfilosofie I en II, en doceert in de masterafstudeerrichting Encyclopedie en Filosofie van het Recht. Sinds 2013 schrijft hij maandelijks een column voor NOVUM magazine.

leven' te krijgen, met een gegarandeerd salaris op een goed niveau.

Tot zover het wát van de academische vrijheid. Dan nu het wáárom.

Als men het bovenstaande even tot zich door laat dringen, valt op hoe sterk het doet denken aan de rechtspositie van de rechter. Ook deze is voor het leven benoemd, met een goed salaris. Ook deze komt in volstrekte vrijheid tot een oordeel over de 'zaken' die aan hem zijn toegewezen. Niemand, maar dan ook niemand, mag zich met die oordeelsvorming bemoeien. De staat niet, maar ook andere rechters niet. Het komt wel eens voor dat een rechter vrij consistent merkwaardige uitspraken doet. Dat leidt echter niet tot zijn ontslag. Het enige wat mogelijk is in zo'n geval, is vernietiging van zijn oordeel in hoger beroep.

Waarom geven we de rechter zoveel vrijheid? Omdat we zijn *onafhankelijkheid* willen garanderen. Waarom willen we dat? Omdat we denken dat dat de beste manier is om

een onpartijdige rechtspraak te waarborgen, gebaseerd op de daadwerkelijke feiten en de daadwerkelijke regels van het recht. En dat is op zijn beurt weer een zeer essentiële voorwaarde voor de sociale vrede in de samenleving.

Die onafhankelijkheid is van zo groot belang dat we bewust een rechtspositie voor hen hebben gecreëerd die het onmogelijk maakt hen aan te sturen. Als puntje bij paaltje komt is de verleiding voor alle belanghebbenden immers immens om het oordeel van de rechter in de gewenste richting bij te sturen. Maar als de rechter zijn oor laat hangen naar anderen is dat op termijn het einde van het vertrouwen in de rechterlijke macht en daarmee ook van de sociale vrede. Vandaar alle waarborgen voor zijn onafhankelijkheid.

Om daaraan geen afbreuk te doen, hebben we een systeem opgetuigd waarin ingrijpen, bijvoorbeeld door ontslag, onmogelijk is. We accepteren het, *pour besoin de la cause*, dat rechters soms misbruik zullen maken van die grote vrijheid, bijvoorbeeld wanneer ze zich niet goed voorbereiden, of zich door hun particuliere sympathieën

en antipathieën laten leiden in plaats van door het recht.

Mutatis mutandis gelden dezelfde argumenten voor de hoogleraar. Zijn academische vrijheid is ook bedoeld om zijn onafhankelijkheid te garanderen. In dit geval is het doel echter niet zozeer zijn onpartijdigheid te waarborgen, als wel de *waarheidsvinding en -verklaring* te bevorderen. Dat is namelijk zijn taak en de taak van de universiteit als geheel.

Waarheid is niet iets wat de mens per definitie en vanzelf bezit.

Alle ‘waarheden’ die we menen te kennen, zijn voorlopige waarheden, die allemaal door kritisch onderzoek kunnen worden gefalsificeerd en die iedere generatie weet voor zichzelf moet verifiëren, om zich de kennis werkelijk eigen te maken. Vandaar dat nader onderzoek altijd noodzakelijk blijft, op alle terreinen. Vandaar ook het belang van kritische mensen die bereid en in staat zijn tegen de *communis opinio* in te gaan en met kracht van argumenten een heterodoxe visie op de werkelijkheid te verkondigen.

Zulk onderzoek en dergelijke verkondiging is alles behalve vanzelfsprekend. Plato’s gelijkenis van de Grot beoogt de lezer onder andere duidelijk te maken dat verreweg de meeste mensen het liefst vasthouden aan vertrouwde ‘waarheden’ en iedereen die iets anders te berde brengt voor gek verklaren. Zij kunnen volgens Plato alleen tot een beter inzicht worden gebracht, als ze tegen hun wil de Grot uitgesleurd worden. De boodschap van Andersens sprookje over de nieuwe kleren van de keizer is daaraan identiek. De meeste mensen laten zich, door onzekerheid en andere geestelijke belemmeringen, er gemakkelijk toe brengen met de massa mee te praten en haar ideeën te omarmen zonder erover nagedacht te hebben. Om de samenleving op het rechte spoor te houden — het spoor van de waarheid — zijn er mensen nodig zoals de jongen uit het sprookje die het wagen te zeggen dat de keizer helemaal geen kleren aan heeft.

De universiteit is bedoeld als een vrijplaats voor zulke types. Hoogleraren zijn idealiter allemaal zulke types (en wetenschappelijk medewerkers ook). De academische vrijheid is in de kern bedoeld om deze vrijmoedigheid te bevorderen en te waarborgen.

Is het belangrijk dat er zulke bolwerken van de academische vrijheid bestaan? Jazeker, zeer belangrijk. Er is niets waar de samenleving als geheel, evenals de individuele mens, meer behoefte aan heeft dan aan de

waarheid, waar het ook over gaat. Wie niet weet hoe iets werkelijk in elkaar steekt, raakt altijd in meerdere of mindere mate het spoor bijster en verdwaalt. Denk maar aan de keizer uit het sprookje en allen die hem napraatten.

Dan de uitsmijter: wordt de academische vrijheid bedreigd? Dat kun je wel zeggen, ja. We zien aan alle universiteiten een sluipende hiërarchisering. Universiteits- en faculteitsbesturen bemoeien zich steeds meer met zowel onderzoek, als onderwijs. Een voorbeeld uit eigen ervaring. Tegenwoordig dient iedereen die aan de juridische faculteit in Leiden wil promoveren niet alleen het fiat te hebben van de begeleidende hoogleraar, maar ook van de zogenoemde ‘onderzoeksdirecteur’, lid van het faculteitsbestuur.

“Is het belangrijk dat er zulke bolwerken van de academische vrijheid bestaan? Jazeker, zeer belangrijk. Er is niets waar de samenleving als geheel, evenals de individuele mens, meer behoefte aan heeft dan aan de waarheid, waar het ook over gaat.”

De hiërarchisering is een direct gevolg van de Wet Modernisering Universitair Bestuur (MUB), die in de jaren negentig is ingevoerd en een overreactie is op de ultra-democratische Wet Universitair Bestuur (WUB) uit de jaren zestig. De MUB ziet de universiteit foutievelijk als een soort bedrijf en brengt een bedrijfsmatige top-down structuur aan. Daarmee is het einde van de academische vrijheid ingeluid. Dat ze nog bestaat is louter te danken aan een culturele ‘time lag’: de universitaire bestuurders van vandaag voelen zich nog altijd genooddaakt eer te betonen aan de academische vrijheid, ook al kennen ze het wat en waarom niet meer goed en vinden ze haar eigenlijk archaisch. De enige manier om deze trend te keren is de MUB te vervangen door een wet op het universitair onderwijs waarin de hoogleraren weer de bepalende figuren zijn. Zoals ook vandaag de dag nog het geval is aan de privé-universiteiten van Cambridge en Oxford.

Een nog grotere bedreiging voor de academische vrijheid komt op dit moment echter van andere zijde, namelijk van een agressieve *woke*-ideologie, die een deel van de studenten, bestuurders en de media stevig in haar greep heeft. Deze ideologie meent dat het denken een reflectie

is van iemands maatschappelijke positie, geslacht, huidskleur en wat dies meer zij. Daarom eist zij meer ‘diversiteit’, zowel wat betreft de academische staf, als wat betreft de inhoud van het curriculum.

Als deze ideologie dominant wordt is dat het einde van de universiteit. Deze is gebaseerd op de overtuiging dat het denken — in de hoogste, academische zin van het woord — geheel onafhankelijk moet en kan zijn van huidskleur, geslacht of wat dan ook aan niet-geestelijke kenmerken. Dit denken dient gericht te zijn op de waarheid. En die is altijd enkelvoudig. De waarheid is voor iedereen dezelfde. Het zoeken naar en verkondigen van de waarheid is de speciale taak van de universiteit. Dat wil zeggen van de mensen die daar als wetenschappers aangesteld zijn. Dit behoren de mensen te zijn die het best geëquipeerd zijn voor die taak: de meest intelligenten. Dat is het enige wat behoort te tellen. Al het andere is van nul en generlei betekenis.

Is het feit dat wetenschappers tot voor kort vooral blanke mannen waren een bewijs dat men discrimineerde en niet beoordeelde op intelligentie, maar op uiterlijke kenmerken? Ik geloof er niets van. Maar zelfs als het zo

is, dan is dat reden om nu wel alleen op intelligentie te selecteren. Niet om nu weer op uiterlijke kenmerken te selecteren, maar dan andere.

Ter afsluiting een concreet voorbeeld, wederom uit eigen ervaring. Ik geef al decennia vakken over de Grote Denkers op het terrein van de politieke en rechtsfilosofie. Wie zijn dat? Ik noem er een paar: Plato, Aristoteles, Epicurus, Cicero, Seneca, Ambrosius, Augustinus, Abelardus, Aquino, Ockham, Luther, Calvijn, Machiavelli, Hobbes, Locke, etc. etc. Inderdaad, allemaal mannen en allemaal blank. Stel, dat we, gedwongen door *woke*, de lijst aanpassen, en naast een paar van de genoemden boeken van mensen met andere uiterlijke kenmerken zouden lezen. Zouden de studenten dan meer of minder leren? Zouden ze de wereld en de mens beter of minder goed leren doorgronden? Ik weet het wel: het zou een enorme achteruitgang betekenen, die de studenten van het rechte spoor afhelpt, het spoor van de waarheid. Want wat deze mannen daarover te berde hebben gebracht is ‘*the best that has been thought and said*’. Het is een gift voor de gehele mensheid. Die kunnen we maar beter in dankbaarheid aannemen. ●

Facultaire Introductieweek: een warm welkom voor eerstejaarsstudenten!

5 t/m 9 september 2022

Op 5 september start de Facultaire Introductieweek voor onze nieuwe eerstejaarsstudenten Rechtsgeleerdheid en Criminologie.

Met de Introductieweek willen we graag de eerstejaarsstudenten van harte welkom heten op onze faculteit en hen begeleiden bij hun letterlijke en figuurlijke eerste stappen binnen de faculteit. De Introductieweek bestaat uit verschillende interessante, inhoudelijke en bovenal leuke activiteiten.

Colleges, informatiemarkt en College Tour

Met de Introductieweek willen we graag de eerstejaarsstudenten van harte welkom heten op onze faculteit en hen begeleiden bij hun letterlijke en figuurlijke eerste stappen binnen de faculteit. De Introductieweek bestaat uit verschillende interessante, inhoudelijke en bovenal leuke activiteiten.

Een inspirerend taalcollege volgt op dinsdag 6 september. Zonder taal wordt niemand immers een goede jurist of criminoloog! En *hoe* gebruikt een praktijkjurist de taal en hoe kunnen kleine taalfoutjes grote gevolgen hebben?

Bij een informatiemarkt op diezelfde dag willen de interne en externe (studie)verenigingen, instanties en faculteitsfunctionarissen de eerstejaars graag alles vertellen over de activiteiten of evenementen die zij organiseren en welke leuke en interessante nevenactiviteiten je zelf kunt verrichten, ook al in het eerste studiejaar.

Halverwege de week, op woensdag 7 september, vindt een College Tour plaats in de prachtige Leidse Stadsgehoorzaal. Aan het woord komen bijzondere gastsprekers: een oud-rechter, een officier van justitie en een advocaat. Met hen en de studenten wordt het thema strafzaken en media doorgenomen. Denk hierbij onder meer onderwerpen als *'trial by media'*, de veiligheid van juridische professionals en de manier waarop slachtoffers gebruikmaken van hun spreekrecht. De College Tour wordt gemodereerd door een bekende tv-presentatrice. Natuurlijk is er voor de studenten gelegenheid om vragen te stellen.

Aan het eind van de College Tour wordt een interview afgenomen met de auteur van een boek dat de eerstejaarsstudenten na afloop cadeau krijgen. De titel van het boek blijft nog even geheim, maar de schrijver wil wel alvast graag het volgende meegeven:

*'Seksueel geweld is in het strafrecht buitengewoon ingewikkeld. Het is het ene woord tegen het andere. Bewijs maar eens dat seks tegen iemands zin was. Maar stel dat je niet juridisch redeneert. Stel dat je zegt: ik kies ervoor om het slachtoffer te geloven. Betekent dat dan automatisch dat de vermeende dader schuldig is? Of kan het dat hij zich van geen kwaad bewust is? En stel dat je dát gelooft, dat er geen enkele kwade intentie was. Betekent dat dan automatisch dat het slachtoffer liegt? **Sommige zaken zijn zwart-wit, maar ik geloof dat er ook een grijs gebied is. Dat twee mensen iets oprecht op een totaal andere manier kunnen hebben beleefd. Die overtuiging leek me een mooi uitgangspunt voor een roman.'***

Tutoraat/LLP-bijeenkomsten

Tijdens de Introductieweek vinden ook de eerste drie tutoraat/LLP-werkgroepen plaats. Hierbij maken de studenten kennis met elkaar en hun docent- en studenttutor, worden zij geïnformeerd over het facultaire leven. Ook horen zij 'alles' over hun nieuwe wettenbundels:

hoe vind je daarin gemakkelijk je weg? Daarnaast worden de eerstejaars ingewijd in de geheimen van het lezen van rechtspraak. De week wordt afgesloten met een gezellig sociaal uitje, samen met de tutorgroep en de docent- en studenttutor.

Het programma van de Introductieweek vind je op de website van Leiden Law Practices en op Brightspace-tutoraat. Ook ontvang je het programma medio augustus per mail.

Wij zien je graag bij de vliegende start van je studie. Tot 5 september!

De organisatoren van de facultaire Introductieweek

Het optimale phishing-bericht: vist de strafbare poging achter het net?

Mathijs de Jong
Redacteur

Uit de bevindingen van het jaarlijkse rapport van Europol blijkt dat *phishing* één van de belangrijkste krachten achter onlinebetalingsfraude is.¹ Uit ditzelfde rapport blijkt eveneens, dat phishing jaarlijks toeneemt in zowel omvang, als in sluwheid. Ook worden steeds vaker verschillende vormen van kunstmatige intelligentie (hierna: KI) ingezet om de benodigde phishingberichten nog geloofwaardiger te maken. Met als gevolg, dat het slachtoffer steeds moeilijker ‘echt’ van ‘nep’ weet te onderscheiden.²

A/B-optimalisatie is een dergelijke vorm van KI die steeds vaker door cybercriminelen wordt ingezet om de geloofwaardigheid van een phishingbericht te vergroten.³ Misbruik van de voornoemde vorm van KI voor criminele doeleinde blijft in de literatuur dan ook niet onopgemerkt. Zo stelt Custers in zijn artikel over KI in het strafrecht de vraag of er redenen zijn om A/B-optimalisatie voor criminele doeleinde strafbaar te stellen.⁴

Hoewel het *schrijven* van een A/B-optimalisatiecode op zichzelf geen strafbaar feit behelst, draagt deze gedraging wel bij aan de bovengenoemde problematiek: door het optimaal gegenereerde phishingbericht wordt de phisher immers beter in staat gesteld het slachtoffer op te lichten. Mijns inziens vormt dit argument een goede reden om A/B-optimalisatie voor criminele doeleinde strafbaar te stellen.

Nu een aparte strafbepaling voor het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde ontbreekt, is het de vraag of strafbaarheid in de voorfase wellicht soelaas biedt, of dat deze gedraging toch een eigenstandige strafbaarstelling behoeft. Meer in het bijzonder staat in deze bijdrage de vraag centraal in hoeverre het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde gekwalificeerd kan worden als strafbare poging naar respectievelijk Nederlands en Europees recht.

Daartoe zal eerst kort uiteen worden gezet hoe A/B-optimalisatie voor phishingdoeleinde wordt gebruikt (paragraaf 2). Vervolgens zal aandacht worden besteed aan de vraag wat phishing feitelijk precies inhoudt, wat de *modus operandi* behelst en hoe dit fenomeen juridisch voor deze bijdrage geduid zal worden (paragraaf 3). Ten slotte zal een antwoord worden gevormd op de vraag in hoeverre het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde kwalificeert als strafbare poging naar Nederlands recht (paragraaf 4), en in hoeverre deze kwalificatie opgaat onder Europees recht (paragraaf 5). Deze bijdrage resulteert in een afsluiting (paragraaf 6).

A/B-optimalisatie voor phishingdoeleinde

Toepassing van A/B-optimalisatie voor phishingdoeleinde vindt als volgt plaats. De slachtoffers worden op gedeeld in twee groepen. De ene groep krijgt scherm *A* te zien, terwijl de andere scherm *B* te zien krijgt. Beide schermen kennen slechts een enkel verschil, bijvoorbeeld een andere achtergrondkleur of een verschil in teint van het gebruikte logo, etc. Bij zowel variant *A* als variant *B* wordt vervolgens het één en ander gemonitord, waaronder de tijd die slachtoffers besteden aan het bekijken van het phishingbericht. Als blijkt dat versie *B* betere resultaten oplevert dan versie *A*, wordt die laatste versie verworpen en wordt doorgegaan met het gebruik van variant *B*. Door dit herhaaldelijk, in groten getale toe te passen, wordt een optimaal resultaat bereikt: de voor slachtoffers meest verleidelijke manier van informatie aanbieden.

Het is van belang te vermelden dat A/B-optimalisatie niet handmatig plaatsvindt. Het betreft het gebruik van een zelf-lerend algoritme dat bepaalde verbanden blootlegt, zelf variaties creëert in de lay-out van een website of in de tekst van een phishingbericht. Zo wordt de optimale informatie vervolgens via algoritmische besluitvorming op een bepaalde manier aangeboden aan de potentiële slachtoffers.⁵

Het gevolg van het bovenstaande is dat cybercriminelen steeds beter in staat zijn om hun potentiële slachtoffers te overtuigen op een link te klikken of om bijvoorbeeld direct geld over te maken, nu de schermen die de slachtoffers te zien krijgen steeds moeilijker van ‘echt’ te onderscheiden zijn. Kortom: door het gebruik van zelflerende algoritmen kan de phisher zijn *modus operandi* steeds verder perfectioneren.⁶

Voor deze bijdrage zal onder het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde worden

verstaan: het schrijven van een zelf-lerend algoritme dat middels A/B-optimalisatie een optimaal phishingbericht voor de cybercrimineel genereert.

Phishing in het strafrecht

Wat is phishing?

Phishing staat oorspronkelijk voor ‘*password harvesting fishing*’.⁷ In de literatuur komen verschillende definities van phishing voor. De strekking is echter steeds hetzelfde: het via internet achterhalen van vertrouwelijke gegevens van gebruikers om daarmee te frauderen of op te lichten.⁸ Ook kent phishing veel verschillende verschijningsvormen, zoals *smishing*, een vorm van phishing via sms-berichten. Aan phishing ligt verder het principe ten grondslag, dat er wordt gestreefd naar een communicatievorm die niet van echt te onderscheiden is.¹⁰

Klassieke phishing: de *modus operandi*

Hoewel er verschillende vormen van phishing denkbaar zijn, zal deze bijdrage zich beperken tot de ‘klassieke vorm’ van phishing. Dit is de vorm waarbij een cybercrimineel (de phisher) door middel van niet van echt te onderscheiden communicatie (e-mail) een nietsvermoedend slachtoffer laat denken te maken te hebben met een bonafide instelling (een bank, de overheid, etc.) in plaats van met een phisher, waardoor vertrouwelijke gegevens bekend worden gemaakt aan laatstgenoemde. In de klassieke vorm worden vooral e-mails gebruikt om het slachtoffer tot een bepaalde handeling te verleiden. Het is een ‘*man-in-the-middle*’-techniek waarbij de phisher zich ten opzichte van het slachtoffer voordoet als de website van de bonafide instelling.¹¹

De *modus operandi* van klassieke phishing kan in de volgende stappen worden weergegeven.¹² Hoewel deze volgorde logisch is, is deze niet dwingend. Voorts kan er een tweedeling worden gemaakt in deze *modus operandi* van de stappen vóór het benaderen van het slachtoffer en de stappen ná de benadering van het slachtoffer.

Vóór benadering van het slachtoffer vinden de volgende stappen plaats. Allereerst bepaalt de phisher zijn doelwit (1). Vervolgens vindt het ontwerpen van webdocumenten en websites plaats (2). De derde stap behelst het verkrijgen van de benodigde technische hulpmiddelen (3). Voorts moet er een domeinnaam gemaakt worden.

Deze is nodig om slachtoffers te misleiden en hun internetverkeer om te leiden naar een neppe website (4). Om voornoemde domeinnaam toegankelijk te laten zijn, moet de website wel ergens op een internetserver worden gehost: de vijfde stap bestaat dan ook uit het hosten van een internetserver (5). De laatste stap is het uploaden van de neppe website (6). Vanaf dat moment staat de website klaar om slachtoffers te ontvangen. Stap zeven bestaat uit het daadwerkelijk benaderen van de beoogde slachtoffers. Dit doet hij door gebruik van faciliteiten van derden om zelf buiten schot te kunnen blijven (7). Na benadering van het slachtoffer vinden de volgende stappen plaats. De achtste stap bestaat uit het wachten op slachtoffers die op de phishingmail ingaan en bijvoorbeeld hun persoonlijke gegevens van de bank op de neppe website intypen (8). Vervolgens ‘hengelt’ de phisher de gegevens binnen(9). Daarna misbruikt de phisher de gegevens door bijvoorbeeld een bankrekening leeg te halen of deze gegevens aan derden te verkopen (10). Hierbij zal hij gebruik maken van zogeheten ‘katvangers’: betalingsopdrachten verricht hij niet met zichzelf als begunstigde, maar op de rekening

van een derde (11). In de laatste stap sluist de phisher het geld middels een ‘*money transfer*’ door naar zijn eigen rekening (12).

Strafbaarstelling van phishing naar Nederlands recht

‘Computer-gerelateerde fraude’ valt in Nederlands recht binnen de termen van oplichting (artikel 326 Sr.), valsheid in geschrifte (artikel 225 en 226 Sr.), vervalsen van betaalen waardekaarten (artikel 232 Sr.) of identiteitsmisbruik (artikel 231b Sr.).¹³ Phishing in het bijzonder heeft ten doel identiteitsdiefstal. Identiteitsfraude heeft in Nederland geen eigen bepaling in de strafwet. Wanneer met behulp van het aannemen van een valse naam of hoedanigheid iemand wordt bewogen tot het ter beschikking stellen van gegevens, valt phishing echter onder oplichting (artikel 326 Sr.).¹⁴ Deze bijdrage zal zich beperken tot de klassieke phishingvorm en deze plaatsen in het strafrechtelijk kader van oplichting ex artikel 326 Sr.

Strafbaarstelling van phishing naar Europees Recht

Op Europees niveau zijn voor deze bijdrage de artikelen 4 en 5 van Richtlijn 2019/713/EU van belang, betreffende de bestrijding van fraude met, en vervalsing van niet-contante betaalmiddelen. Artikel 4 van de richtlijn verplicht de lidstaten tot het treffen van de nodige maatregelen om bepaalde gedragingen in verband met het frauduleus gebruik van fysieke niet-contante betaalinstrumenten strafbaar te stellen, aldus de Memorie van Toelichting op de implementatie van de richtlijn.¹⁵

In artikel 5 van de richtlijn wordt gesproken over dezelfde gedragingen, maar dan gepleegd ten aanzien van elektrische betaalinstrumenten. Onderdeel a van beide bepalingen ziet op het zich wederrechtelijk toe-eigenen van een niet-contant betaalinstrument. Dit betekent dat het verkrijgen van creditcardgegevens door phishing onder de strafbaarstellingsverplichting van de richtlijn valt. Volgens de wetgever is een aparte strafbepaling voor phishing echter niet nodig, nu het iemand bewegen tot het ter beschikking stellen van gegevens reeds in artikel 326 Sr is geregeld. Het verkrijgen van gegevens door middel van phishing is aldus strafbaar gesteld op grond van artikel 326.16

Hiermee wordt aangesloten bij een visie van de *geëigende informaticacriminaliteit*. Deze visie gaat ervan uit, dat het klassieke strafrecht in principe voldoende flexibel is om zich aan te passen aan de digitalisering. De online misdrijven, zoals phishing, zijn in deze opvatting slechts een vertaling van de klassieke offline misdrijven door middel van informaticamiddelen.¹⁷

De strafbare poging tot phishing: het Nederlandsrechtelijk perspectief

Poging tot phishing überhaupt mogelijk?

Als uitgangspunt dient te gelden, dat artikel 45 Sr. van toepassing is op ieder misdrijf, tenzij dit wettelijk is uitgesloten, zoals in bijvoorbeeld artikel 300 lid 5 Sr.¹⁸

Een poging vereist een misdrijf en een voornemen van de dader die moet blijken uit een begin van uitvoering.¹⁹ Het antwoord op de vraag of sprake is van een begin van uitvoering, is in grote mate afhankelijk van de keuze van de grondslag voor strafbaarstelling van de poging. Zo kan dezelfde gedraging voor misdrijf A een uitvoeringshandeling zijn, terwijl deze voor misdrijf B als voorbereidingshandeling kwalificeert. De

accessoriteit van de poging brengt dan ook met zich dat de pogingsvoorwaarden worden ingekleurd door de uitleg van het gekozen grondmisdrijf.²⁰ Voor deze bijdrage zal de poging tot phishing voor het Nederlandsrechtelijk perspectief geplaatst worden in het licht van het gronddelict oplichting ex artikel 326 Sr.

Begin van uitvoering: de uiterlijke verschijningsvorm

In twee arresten van 30 maart 2021 heeft de Hoge Raad overwogen dat:²¹

‘Voor een strafbare poging is vereist dat er gedragingen zijn verricht die kunnen worden beschouwd als een begin van uitvoering van het voorgenomen misdrijf. Dat is het geval bij gedragingen die naar hun uiterlijke verschijningsvorm zijn gericht op de voltooiing van het voorgenomen misdrijf. De vraag of sprake is van zulke gedragingen, laat zich niet in algemene zin beantwoorden. Het komt aan op een beoordeling van de concrete omstandigheden van het geval. Algemene regels kunnen daarvoor niet worden gegeven.’

Wel kan volgens de Hoge Raad uit eerdere rechtspraak worden afgeleid, dat een belangrijke beoordelingsfactor is hoe dicht de vastgestelde gedragingen bij de voltooiing van het voorgenomen misdrijf lagen, bijvoorbeeld in tijd en plaats, en hoe concreet deze daarop waren gericht. De aard van het misdrijf kan tenslotte van belang zijn, maar het is niet noodzakelijk dat al een bestanddeel van het misdrijf is vervuld.²²

Nu het aankomt op een beoordeling van de concrete omstandigheden van het geval, stellen Lindenberg & Wolswijk terecht dat van delict tot delict gekeken moet worden wat de karakteristieke handelingen zijn die voldoende zijn om tot strafbare poging te concluderen. Het criterium van de uiterlijke verschijningsvorm (Cito-criterium) biedt hiervoor slechts een beperkt houvast. Zij halen hierbij het voorbeeld van de oplichting aan. Zo stellen zij dat een goed in elkaar zittende oplichting juist bestaat uit handelingen die *niet* voor waarnemers herkenbaar zijn als te zijn *gericht* op de oplichting.²³ Over de verhouding tussen, en de toepasselijkheid van het Cito-criterium en de formulering van de wettelijke strafbepaling stellen zij voorts dat bij een aantal misdrijven niet zozeer het Cito-criterium, als wel de wettelijke formulering van het delict van doorslaggevend betekenis zou moeten zijn. Volgens Lindenberg & Wolswijk bieden sommige delictomschrijvingen nu eenmaal goed bruikbare aanknopingspunten voor het bepalen van het begin van

de ‘pogingsfase’, wat bij oplichting het geval is.²⁴

Arendse bespreekt in haar dissertatie ten slotte welke omstandigheden bij oplichting mogelijkwijs een rol kunnen spelen bij de invulling van de uiterlijke verschijningsvorm.²⁵ Zij bespreekt daartoe een drietal arresten en leidt hieruit de volgende omstandigheden af die mogelijk relevant zijn voor de beantwoording van de vraag of sprake is van een gedraging die naar uiterlijke verschijningsvorm is gericht op voltooiing van het misdrijf oplichting.²⁶ Ten eerste noemt zij het feit dat er oplichtingsmiddelen zijn aangewend of aanwezig zijn. Als tweede omstandigheid noemt zij het feit dat het beoogde slachtoffer daadwerkelijk benaderd is. Tenslotte noemt zij het bewezenverklaarde voornemen van de verdachte als mogelijk relevante omstandigheid.²⁷

Het schrijven van een A/B-code voor phishingdoeleinde: een strafbare poging naar Nederlands recht?

Uit het in 4.2 geschetste kader bleek dat van delict tot delict onderzocht moet worden wat de karakteristieke handelingen zijn die voldoende zijn om tot een voor strafbare poging vereiste begin van uitvoering te concluderen. Volgens Lindenberg & Wolswijk brengt de aard van het misdrijf oplichting met zich dat een goed in elkaar zittende oplichting bestaat uit handelingen die *niet* voor waarnemers herkenbaar zijn als te zijn *gericht* op de oplichting.²⁸ De vraag is dus of het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde als *poging* tot dergelijke handelingen kwalificeert.

Uit paragraaf 2 bleek reeds dat een A/B-optimalisatiecode een zelf-lerend algoritme betreft dat zelf variaties creëert in de lay-out of de tekst van een phishingbericht, teneinde het phishingbericht nog geloofwaardiger te maken. Uit paragraaf 2 bleek ook dat deze optimalisatie enkel mogelijk is indien er een monitoring plaatsvindt: als versie B beter blijkt te werken dan versie A, ‘wint’ B het van A, en gaat het zelflerende algoritme verder met deze versie en creëert zelf variaties in de lay-out van de tekst van versie B, en herhaalt vervolgens dit proces. Monitoren is echter enkel mogelijk, indien beide versies van de phishingberichten ook *daadwerkelijk* verzonden zijn. Als er geen phishingberichten verzonden worden, kan de A/B-code ook niets monitoren en dus ook niet tot een optimalisatie komen.

In dat licht kan het *gebruik* van die code worden gezien als een poging van de phisher om tot een optimale oplichting

te komen, waarbij het slachtoffer geen vermoeden ontwikkelt omtrent de mogelijke aanwezigheid van een oplichting.

Deze redenering sluit ook aan bij de door Arendse genoemde omstandigheden die mogelijkwijs een rol kunnen spelen bij de voor poging tot oplichting vereiste invulling van de uiterlijke verschijningsvorm. Dit betreft de omstandigheid dat de verdachte het slachtoffer ook daadwerkelijk heeft benaderd.

Zo bezien, is het dan ook maar de vraag of het *schrijven* van een A/B-optimalisatiecode ook een benadering van het slachtoffer impliceert. Een bevestigend antwoord ligt niet voor de hand. Hoewel uit de in paragraaf 3.2 genoemde *modus operandi* volgt dat de phisher vóór het schrijven van een dergelijke code weliswaar bedacht heeft wie zijn doelwit zal worden (stap 1), is een benadering van dat doelwit echter niet noodzakelijk en daarnaast ongewenst. Uit de *modus operandi* bleek immers dat de phisher tot aan de benadering van het slachtoffer juist zo veel mogelijk buiten beeld tracht te blijven.

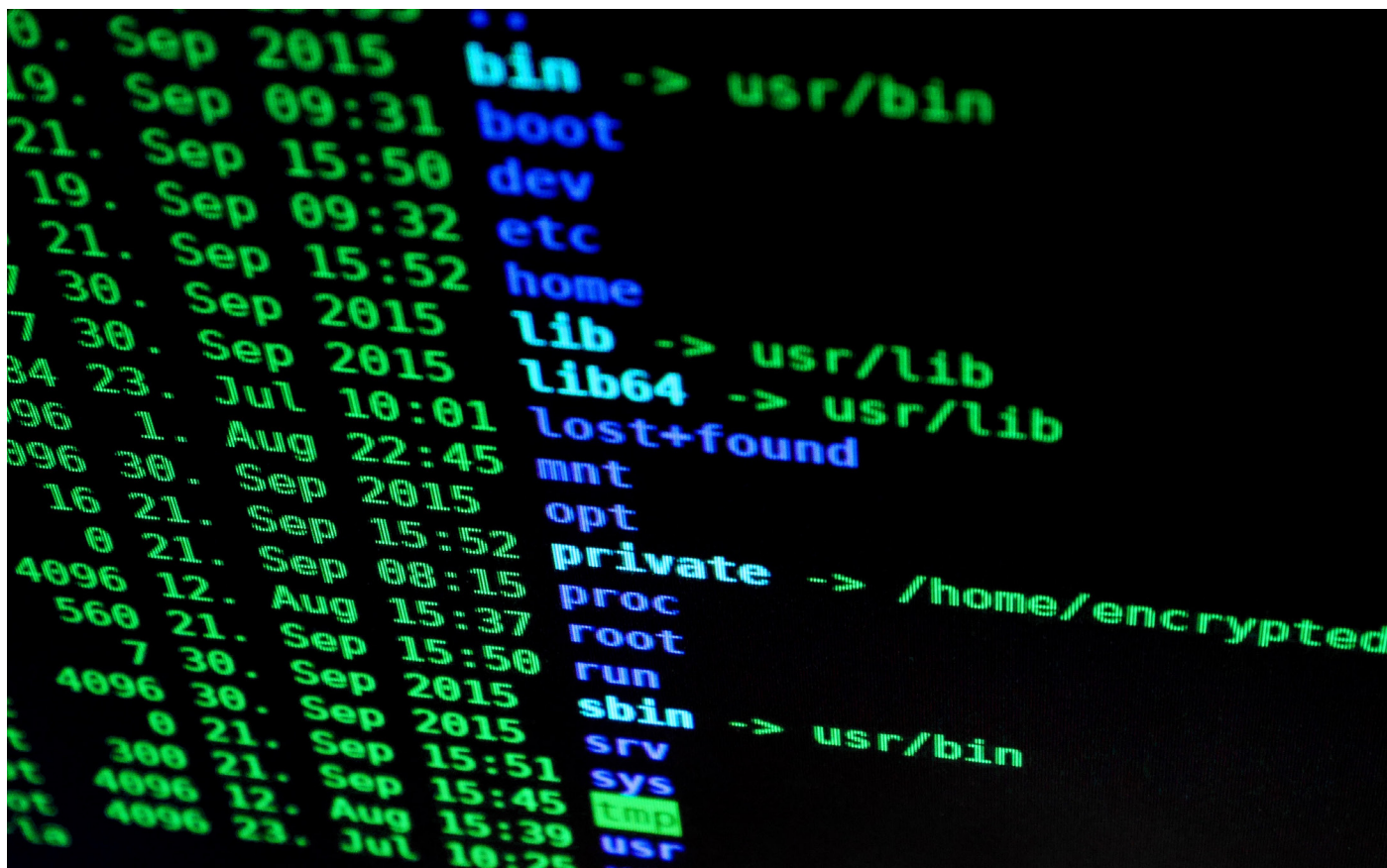
Nu met het enkele schrijven van een A/B-optimalisatiecode nog geen daadwerkelijke benadering van het potentiële slachtoffer plaatsheeft, en de phisher dus ook nog niet tot een monitoring en optimalisering van de gebruikte phishingberichten kan komen, kwalificeert deze gedraging naar uiterlijke verschijningsvorm niet als een strafbare poging om tot een optimale oplichting te komen ex artikel 45 jo. 326 Sr.

De strafbare poging tot phishing naar Europees recht

Poging tot phishing in het licht van Richtlijn 2019/713/EU

Uit paragraaf 3.5 bleek reeds dat de artikelen 4 en 5 van Richtlijn 2019/713/EU betreffende de bestrijding van fraude met, en vervalsing van niet-contante betaalmiddelen (hierna: de richtlijn) van belang zijn voor de strafrechtelijke duiding van phishing naar Europees recht. De vraag die in deze paragraaf centraal staat, is of, en zo ja, op welke wijze deze richtlijn voorziet in de strafrechtelijke duiding van een *poging* tot phishing. In dat licht is artikel 8 lid 2 van de richtlijn nog van belang.

Allereerst dient echter een nadere blik geworpen te worden op de term ‘gedraging’ in de zin van de artikelen 3-6 van de richtlijn. Uit de Memorie van Toelichting bij

de implementatie van de richtlijn (hierna: de Memorie van Toelichting) blijkt dat voor een ‘gedraging’ — ex artikelen 3-6 van de richtlijn — niet vereist is dat verdachte met zijn gedraging ook daadwerkelijk geldmiddelen heeft verworven voor zichzelf of voor derden. Wel is vereist dat verdachte gehandeld heeft met een frauduleus oogmerk, hetgeen geen betrekking hoeft te hebben op de gehele delictsomschrijving, maar slechts op de wederrechtelijke bevoordeling. Het gevolg hoeft, kortom, niet daadwerkelijk te zijn ingetreden.²⁹ Voornoemde vloeit overigens ook voort uit overweging 13 van de richtlijn:

‘Gedragingen als het verzamelen (...) van betaalinstrumenten met het oogmerk fraude te plegen door middel van bijvoorbeeld phishing (...) moeten dus eigenstandige strafbare feiten worden, zonder dat daarvoor het daadwerkelijk frauduleus gebruik van niet-contante betaalmiddelen vereist is.’

In artikel 8 lid 2 van de richtlijn is vervolgens bepaald dat de lidstaten de nodige maatregelen nemen opdat

een *poging* tot het plegen van een in artikel 4 onder a en artikel 5 onder a (het wederrechtelijk toe-eigenen van respectievelijk een materieel en immaterieel betaalinstrument) strafbaar wordt gesteld. De Memorie van Toelichting stelt dat de poging tot een misdrijf reeds strafbaar gesteld is in het algemene pogingsartikel 45 Sr. Een poging tot de misdrijven genoemd in de artikelen 4 en 5 van de richtlijn, zijn volgens de Nederlandse wetgever aldus strafbaar.³⁰

De vraag die na een nadere bestudering van Richtlijn 2019/713/EU en diens implementatie rijst, is of de verwijzing naar het algemene pogingsartikel 45 Sr in de context van de in deze bijdrage centraal staande gedraging volstaat. In andere woorden, dient artikel 8 lid 2 jo. artikel 4 onder a jo. artikel 5 onder a van deze richtlijn in de context van de in deze bijdrage centraal staande gedraging inderdaad vertaald te worden naar artikel 45 jo. artikel 326 Sr? Of, dient deze gedraging op basis van Richtlijn 2019/713/EU toch beter een eigenstandig strafbaar feit te worden?

Het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde: een strafbare poging naar Europees recht?

Artikel 8 lid 2 jo. artikel 4 onder a jo. artikel 5 onder a van Richtlijn 2019/713/EU bepleit mijns inziens een mogelijkheid om het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde reeds als strafbare poging tot phishing te beschouwen. Eerder werd immers duidelijk dat voor een gedraging ex artikel 4 onder a of artikel 5 onder a van de richtlijn niet vereist was dat de verdachte met die gedraging ook daadwerkelijk geldmiddelen heeft verworven. Enkel is vereist dat de phisher met zijn gedraging een frauduleus oogmerk heeft op het wederrechtelijk bevoordelen van zichzelf of anderen. Dient in dat licht niet reeds *het herhaaldelijk opstellen* van een phishingbericht hieronder te vallen? Uit de tekst van de berichten zelf zou immers reeds naar objectieve maatstaven opgemaakt kunnen worden dat hieruit een oogmerk tot wederrechtelijke bevoordeling blijkt, zonder dat daarmee reeds geldmiddelen zijn verworven. De tekstuele inhoud van die berichten is overigens hoofdzakelijk steeds dezelfde. Uit paragraaf 2 bleek immers dat de verschillende phishingberichten slechts van elkaar verschillen in één klein opzicht, zoals bijvoorbeeld een andere achtergrondkleur of een verschil in teint van het gebruikte logo, etc. De crux hier is echter dat het herhaaldelijk opstellen van deze berichten niet handmatig plaatsvindt door de phisher zelf, maar door de door hem opgestelde A/B-optimalisatiecode. Hoe dient het *schrijven* van die code dan te worden gezien?

Artikel 8 lid 2 van de richtlijn stelt dat een poging tot bovenstaande strafbaar gesteld dient te worden. En dit is waarbij de gedraging, het schrijven van de code, om de hoek komt kijken. Want is nu niet juist het schrijven van een A/B-optimalisatiecode een poging tot het herhaaldelijk opstellen van een phishingbericht? De phisher poogt immers met voornoemde gedraging een code te schrijven die hem in staat stelt herhaaldelijk nieuwe phishingberichten op te stellen die optimaal zijn in echtheid en sluwheid. Zo gezien, zou de in deze bijdrage centraal staande gedraging aan de hand van artikel 8 lid 2 jo. artikel 4 onder a jo. artikel 5 onder a van de richtlijn kunnen leiden tot de conclusie dat sprake is van een strafbare poging tot oplichting.

Nu Richtlijn 2019/713/EU wel een mogelijkheid biedt de in deze bijdrage centraal staande gedraging te kwalificeren als strafbare poging, maar uit paragraaf 4.3 gebleken is dat deze gedraging geen strafbare

poging oplevert ex artikel 45 jo. 326 Sr, rijst de vraag in hoeverre de Nederlandse wetgever bij de implementatie van deze richtlijn kan volstaan met een verwijzing naar het algemene pogingsartikel 45 Sr. Het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde vormt wellicht een van die gedragingen die, in de woorden van de richtlijn, 'eigenstandige strafbare feiten' dienen te worden. Een verwijzing naar artikel 45 Sr. volstaat in dat geval niet.

Conclusie

In deze bijdrage is onderzocht in hoeverre het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde gekwalificeerd kan worden als strafbare poging naar respectievelijk Nederlands en Europees recht. Voor het Nederlandsrechtelijk perspectief is deze gedraging geplaatst in het kader van de strafbare poging tot oplichting ex artikel 45 jo. 326 Sr. Analyse van de centraal staande gedraging resulteerde in de conclusie, dat deze gedraging naar uiterlijke verschijningsvorm niet als een strafbare poging tot oplichting kwalificeert, nu met het enkele schrijven van een dergelijke code geen daadwerkelijke benadering van het potentiële slachtoffer plaatsvindt en de phisher derhalve ook nog niet tot een monitoring en optimalisering van de gebruikte phishingberichten kan komen. Voor het Europeesrechtelijke perspectief is deze gedraging geplaatst in het kader van de artikelen 8 lid 2 jo. artikel 4 onder a jo. artikel 5 onder a van Richtlijn 2019/713/EU, welke artikelen zich volgens de Nederlandse wetgever dienen te laten vertalen naar het algemene pogingsartikel 45 Sr. in samenhang gezien met een met artikel 4 onder a of artikel 5 onder a van de richtlijn corresponderende Nederlandse strafbepaling. Mijns inziens biedt deze richtlijn, anders dan artikel 45 jo. 326 Sr., wel een mogelijkheid de in deze bijdrage centraal staande gedraging te kwalificeren als een strafbare poging. Nu uit het herhaaldelijk opstellen van een phishingbericht enkel een frauduleus oogmerk hoeft te blijken en het schrijven van een optimalisatiecode die de phisher hiertoe in staat stelt, beschouwd kan worden als een poging daartoe.

De mogelijke discrepantie tussen beider uitkomsten werpt de vraag op in hoeverre de Nederlandse wetgever bij de implementatie van Richtlijn 2019/713/EU, in het bijzonder de artikelen 8 lid 2 jo. artikel 4 onder a jo. artikel 5 onder a, kan volstaan met de verwijzing naar het algemene pogingsartikel 45 Sr. Wellicht dat het schrijven van een A/B-optimalisatiecode voor phishingdoeleinde een van die gedragingen is die, in de woorden van

overweging 13 van de richtlijn, ‘zijn eigenstandige strafbaarstelling’ behoeft.●

in het licht van de digitale wereld, TBS&H 2020, nr. 2, p. 73 en Kamerstukken II 2020/21, 35656, nr. 3, p. 3-4.

30. Kamerstukken II 2020/21, 35656, nr. 3, p. 10.

Dit artikel is een bewerking van een bachelorscriptie geschreven in het kader van de bachelor Rechtsgeleerdheid aan onze faculteit.

1. Europol, ‘The Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2021’, Den Haag: Europol 2021.

2. B.H.M. Custers, ‘Artificiële intelligentie in het strafrecht. Een overzicht van actuele ontwikkelingen’, *Computerrecht* 2021/157, afl. 4, p. 331.

3. E.R. Leukfeldt, M.M.L. Domenie, W.Ph. Stol, *Verkenning cybercrime in Nederland 2009*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 97-102.

4. Custers, *Computerrecht* 2021, p. 334.

5. Custers, *Computerrecht* 2021, p. 331.

6. Custers, *Computerrecht* 2021, p. 331.

7. W. Faber, e.a., *Phishing, Kinderporno en Advance-fee internet fraud. Hypothesen van cybercrime en haar daders (onderzoek NICC & WODC)*, 2010, p. 36.

8. Leukfeldt, Domenie & Stol 2010, p. 74; Faber e.a. 2010, p. 36.

9. Zie voor andere vormen van phishing: Nationaal Cyber Security Centrum, *Cybercrime. Van herkenning tot aangifte, januari 2012*.

10. Faber e.a. 2010, p. 34.

11. Faber e.a. 2010, p. 34-35.

12. Faber e.a. 2010, p. 38-39.

13. W. Stol & L. Strikwerda, *Strafrechtpleging in een digitale samenleving*, Den Haag: Boom juridisch 2017, p. 198.

14. Leukfeldt, Domenie & Stol 2010, p. 329; *Cybercrime. Van herkenning tot aangifte 2012*, p. 74.

15. Kamerstukken II 2020/21, 35656, nr. 3, p. 6-7.

16. Kamerstukken II 2020/21, 35656, nr. 3, p. 7.

17. C. van de Heyning, A. Kentgens & E. Stamhuis, *Digitale dreigingen, strafrechtelijke antwoorden. Cybercrime en cyberwarfare in het Belgische en Nederlandse Strafrecht. Preadviezen (Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht)*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020, p. 161.

18. J. de Hullu, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, p. 389; C.L. van der Vis, ‘Poging tot een bepaald misdrijf: enkele implicaties van de accessoriteit’, *DD* 2021/21, p. 247.

19. De Hullu 2021, p. 377; C. Kelk & F. De Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 412-413.

20. De Hullu 2021, p. 380; Van der Vis, *DD* 2021, p. 247 en 261.

21. HR 30 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:388 en 389, NJ 2021/227 en 228 m.nt. Machielse, r.o. 2.3.2.

22. HR 30 maart 2021, ECLI:NL:HR:2021:388 en 389, NJ 2021/227 en 228 m.nt. Machielse, r.o. 2.3.2.

23. K. Lindenberg & H.D. Wolswijk, *Het materiële strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, p. 243-244.

24. Lindenberg & Wolswijk 2021, p. 245.

25. S.S. Arendse, *De uiterlijke verschijningsvorm in het strafrecht. Een analyse van de jurisprudentie van de Hoge Raad (diss. Leiden)*, Den Haag: Boom juridisch 2020, p. 69.

26. Arendse 2020, p. 76-79.

27. Arendse 2020, p. 79.

28. Lindenberg & Wolswijk 2021, p. 243-244.

29. S.S. Buisman, ‘De strafrechtelijke aanpak van fraude op online handelsplatforms. Modernisering van klassieke strafbaarstellingen

Waarde lezer,

Vanaf het komend studiejaar zal ik van Shireen het stokje overnemen om voor de Novum te schrijven en zal ik jullie maandelijks een update geven over de gang van zaken bij de vereniging.

Afgelopen maand is Grotius naar Lissabon geweest! De Kleine-reiscommissie heeft een mooie reis georganiseerd, met o.a. dagtripjes en een boottocht. Daarnaast is op 18 juli 2022 het 102e f.t. bestuur ingestemd tijdens de Algemene Vergadering. Ik heb in ieder geval vertrouwen in komend jaar en hoop op een fantastisch jaar met iedereen!

Op 15 augustus begint de El Cid en kunnen de aankomende eerstejaars studenten kennis maken met de stad en zijn verenigingen. Grotius zal ook een kraampje hebben, dus kom vooral langs om gezellig verhalen te vertellen over de afgelopen vakantie. In september vindt de Kick-off borrel, het introductieweekend, de wissel AV en het professorendiner plaats.

Ik hoop jullie allemaal te mogen treffen op onze activiteiten het komend studiejaar!

Esther Ophorst

f.t. Ab-actis

102e f.t. bestuur der J.F.V. Grotius

Augustus

15-19 El Cid

30 Eerstejaarsborrel

September

06 Kick-off borrel

16-18 Introductieweekend

19 Wissel AV

20 Professorendiner

TERUGBLIK

Juli

Asterix en het leerstuk van de onvoorziene omstandigheden

Dat de Fransen een koppig en eigenaardig volkje zijn, weet u natuurlijk al sinds u de avontuurlijke verhalen heeft gelezen van Asterix en Obelix. Deze twee dappere Galliërs vormen de voorhoede van een klein dorp in de contreien van Armorica, in het huidige Bretagne, dat als enige stand weet te houden tegenover het machtige Romeinse Rijk. Mochten deze figuren of verhalen u niet bekend voorkomen: foei. Het is nog zomer, dus voordat u het Compendium weer open ‘mag’ slaan, adviseer ik u vooral om langs de *Route du Soleil* een willekeurig tankstation of kioskje binnen te wandelen. De kans is groot dat er een flink aantal stripboeken te koop is met de belevenissen van deze twee helden.

Niet alleen uit deze verhalen blijkt dat de Fransen niet graag naar de Romeinen wilden luisteren, maar ook uit een bijzonder belangrijk leerstuk binnen de juridische wereld. Dit leerstuk heeft de afgelopen periode binnen onze landsgrenzen een ware renaissance doorgemaakt. Ik doel natuurlijk op het leerstuk van de ‘onvoorziene omstandigheden’, gecodificeerd in artikel 258 van boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (hierna: art. 6:258 BW). Eind vorig jaar heeft de Hoge Raad der Nederlanden in een zogeheten ‘Kerstarrest’ namelijk beaamt dat huurders in bepaalde gevallen huurkorting kunnen ontvangen, aangezien corona (mét de ingrijpende overheidsmaatregelen) gekwalificeerd kan worden als ‘onvoorziene omstandigheid’. Deze uitspraak vormde een zeker sluitstuk van een discussie die al sinds maart 2020 speelde binnen de rechtspraak.

Karel Wijdeveld
Eindredacteur

De huurkorting, ook wel het verdelen van de pijn of *'share the burden'*, werd al aan het begin van de pandemie binnen de rechtsliteratuur aangehaald door R.P.J.L. Tjittes, die zich hiermee even als 'messias' van het Nederlandse (huur)overeenkomstenrecht manifesteerde. Evenwel mag worden vermeld dat voor een dergelijke oplossing, te weten: de gelijke verdeling van de schade over beide partijen (wanneer niemand blaam treft), J.H. Nieuwenhuis in 1995 al had gepleit. Had de Leidse Hoogleraar nog onder ons mogen zijn gedurende deze crisis, dan was de kans aanzienlijk dat hij de betreffende oplossing had aangedragen. Ondanks dat, komt door zijn suggestie ook nu weer stiekem de juridische eer aan Leiden toe...

Enfin, we waren gebleven bij de Galliërs en de Romeinen en het luisterend oor dat de Fransen niet te bieden hadden aan de Italianen ten aanzien van het leerstuk van onvoorziene omstandigheden. Wanneer men de geschiedenisboeken induikt, blijkt namelijk dat de oorsprong juridisch gezien teruggevoerd wordt tot het middeleeuwse, Canonieke recht. Het leerstuk stond toen beter bekend als *'clausula rebus sic stantibus'* en werd voor het eerst tekstueel opgenomen in het *Decretum Gratiani*. Dit werk was geschreven door Gratianus en het fungeerde als Canonieke tegenhanger *Corpus Iuris Civilis* van Justinianus. Ondanks dat de onvoorziene omstandigheden op juridisch vlak geen rol speelde in het *Corpus Iuris Civilis*, en daarmee ook binnen het Romeinse recht niet, baseerden de Kerkelijken zich op de Romeinse filosofie.

Hoogstwaarschijnlijk de eerste, doch zeker grootste Romeinse denker die dit leerstuk het licht liet zien, was Cicero. In zijn belangrijkste werk *'De officiis'*, probeer Cicero onder meer de vraag te beantwoorden wanneer het acceptabel is een overeenkomst (een belofte) niet na te komen. Hij stelt dat niet-nakoming acceptabel is, indien het nakomen van een belofte schadelijk zou zijn voor degene aan wie de belofte was gedaan, of, wanneer het nakomen van de belofte meer kwaad dan goed zou doen voor degene aan wie de belofte was gedaan. Het beroemdste voorbeeld dat hij ter ondersteuning van deze stelling gebruikt, is de situatie waarin de bewaarnemer van een zwaard het zwaard niet hoeft terug te geven, wanneer blijkt dat bewaargever 'krankzinnig' is geworden. In een dergelijk geval doet de bewaarnemer er goed aan de belofte (overeenkomst) om het zwaard terug te geven, niet na te komen.

Een voorbeeld zoals hierboven is omschreven, is niet

zozeer rechtmátig, maar wel rechtvaardig. Het is een logisch geval waarin *pacta sunt servanda* niet het eindstation vormt. Contract is niet altijd contract, in de zin dat een overeenkomst onder welke omstandigheid dan ook nagekomen dient te worden. Wanneer de omstandigheden dusdanig zijn veranderd ten opzichte van de situatie waarin het contract werd gesloten, zouden er mogelijkheden moeten zijn om de originele overeenkomst te wijzigen, of, indien nodig, te ontbinden. De bekrompenheid echter om niet open te staan voor een dergelijke oplossing en te zweren bij het zojuist genoemde adagium, is niet alleen de Fransen vreemd — ik richt mij dadelijk écht tot hen —, maar ook onze rechtspraak.

In de eerste helft van de vorige eeuw heeft ons land twee Wereldoorlogen gekend; in numero één bleef het neutraal, hoogstwaarschijnlijk door toedoen van de liberale premier — tevens Leids rechtsgeleerde — Pieter Cort van der Linden. Als gevolg van WOI werden veel (internationale) overeenkomsten in de problemen gebracht. Eenzelfde fenomeen zien wij nu ook, vanwege de oorlog in Oekraïne. Grondstoffen worden bijvoorbeeld duurder of zijn simpelweg niet (bijtjids) leverbaar. In zulke gevallen kan in ons rechtssysteem tegenwoordig art. 6:258 BW uitkomst bieden. Voordat dit leerstuk in 1992 werd gecodificeerd in 'het Nieuwe BW', was onze rechtspraak ten aanzien van de invloed van veranderende omstandigheden op overeenkomsten echter wat meer schuchter. Een drietal arresten, nu beter bekend als het Sarong-, Weefgetouw- en Mark is Mark-arrest, waren tekenend voor de (ongekende) terughoudendheid van de rechter.

Het eerste arrest betrof een oordeel van de Hoge Raad over een overeenkomst die te maken had gehad met de veranderende omstandigheden van WOI. De overeenkomst was gesloten vóór het uitbreken van de oorlog, maar mede hierdoor kon het te leveren goed, katoen, niet geleverd worden. Op het moment dat de overeenkomst wel weer doorgang kon vinden waren de kostprijzen door de oorlog maar liefst gestegen met 70%. Ondanks deze extreem veranderde omstandigheden wilden ook de Nederlandse rechters niet mee in contractwijziging.

De andere arresten betroffen een vergelijkbare uitspraak. Indien u bij een deze rechterlijke uitkomsten een naar gevoel bekruipt, kan ik u geruststellen: u bent in goed gezelschap. Bij de laatstgenoemde, het Mark is Mark-arrest, had namelijk de alom bekende

Leidse rechtsgeleerde Eduard Meijers een uiterst vervelende nasmaak aan overgehouden en vermeldde in zijn commentaar op dit arrest dat die beslissing ‘ons rechtvaardigheidsgevoel schaadt’ en dat dit er slechts toe kan leiden om ‘onze rechtvaardigheid impopulair te maken’. Niet vaak zijn de Belgen ons vóór of te slim af geweest, maar op dit gebied hebben ze het duidelijk een periode beter gedaan. Een op 11 oktober 1919 uitgevaardigde wet behelsde namelijk de mogelijkheid om overeenkomsten te herzien of te ontbinden die vóór of tijdens WOI waren aangegaan.

Desondanks is het leerstuk van de onvoorziene omstandigheden tot op heden niet algemeen aanvaard. Dat het in beide landen (Nederland en België) voor een lange periode, die bij onze Zuiderburen nog altijd voortduurt, geen algemeen aanvaard leerstuk was, kwam — kort gezegd — doordat onze wetboeken op de Franse *Code Civil* waren gebaseerd. De *Code Civil* bevatte namelijk geen spootje van het leerstuk van onvoorziene omstandigheden. Sterker nog: tot 2016 was het leerstuk

niet gecodificeerd, noch werd het breed aanvaard.

Het meest smeuge en, tegelijkertijd, meest trieste voorbeeld van de Franse tegenstand ten aanzien van de leer van de onvoorziene omstandigheden (*théorie de l'imprévision*), betreft een uitspraak uit 1876. De zaak, beter bekend als ‘*Canal de Craponne*’, werd in dat jaar beslecht door de *Cour de Cassation* en zag op een overeenkomst die al ruim 300 jaar bestond.

In 1567 ontwierp Adam de Craponne een kanaal in Pélissanne, een gemeente in de Franse Provence, waarbij er werd afgesproken dat de lokale boeren zouden helpen met de bouw van het kanaal. De hulp bij de aanleg werd aangeboden, in ruil voor een vergoeding van drie ‘sol’ per elke twee hectare. De waarde van deze vergoeding was in het tijdsbestek van 300 jaar die zouden volgen dusdanig gedevalueerd, dat de diensten die door de boeren werden geleverd, niet meer konden worden gedekt — laat staan dat zij er een zakcentje aan over hielden. Om die reden werd er gepoogd het contract open te breken om een nieuw, redelijk tarief overeen te komen.

Waar de rechter in het nabij gelegen Aix-en-Provence nog oordeelde dat de gewijzigde economische omstandigheden van dusdanige aard waren, dat er voldoende reden was om een nieuwe vergoeding aan het contract te verbinden, dacht de *Cour de Cassation* hier anders over.

De hoogste, Franse rechterlijke instantie vernietigde de uitspraak van de rechter in ‘Aix’, met een verwijzing naar artikel 1134 van het Franse burgerlijk wetboek. In dit artikel stond namelijk de buitengewoon belangrijke regel — hét beginsel van het contractenrecht — vastgelegd, te weten: *pacta sunt servanda*. Aangezien deze regel door artikel 1134 als een algemene en absolute regel gold, zou het niet aan de rechter zijn om een tussen partijen gesloten overeenkomst te wijzigen.

De oude, Franse *Code Civil* was aldus behoorlijk gesteld op *pacta sunt servanda* en dus het behoud van de overeenkomst. In artikel 1134 van dit wetboek stond dan ook dat contracten slechts aangepast konden worden ingeval van wederzijdse instemming der partijen of ‘om redenen die de wet toestaat’. Aangezien het leerstuk van de onvoorziene omstandigheden nog niet was gecodificeerd, kon dit geen reden vormen om de overeenkomst te wijzigen. Indertijd was de rechter — net als in Nederland — niet meer dan de spreekbuis van de wetgever (*‘la bouche de la loi’*), waardoor de *Cour de Cassation* weigerde de vergoeding, en daarmee overeenkomst, te wijzigen — ondanks de ongelooflijk gewijzigde omstandigheden.

Maar liefst 150 jaar later werd de strekking van dit arrest in Frankrijk aan de kant geschoven door de hervormingen van het contractenrecht. In de tussentijd was wel voor de zogeheten ‘*contrats administratifs*’ de mogelijkheid ontstaan om een beroep te doen op de onvoorziene omstandigheden, terwijl commerciële partijen veelal onder deze strenge rechtspraak uit probeerde te komen middels arbitrage- of *hardship*-clausules. Tegenwoordig biedt artikel 1195 van de *Code Civil* een uitkomst ingeval van sterk gewijzigde omstandigheden. Het interessante aan dit artikel is dat een zogenoemde ‘heronderhandelingsplicht’ voor partijen is gecodificeerd. Dit betekent dat partijen zijn gehouden om in beginsel zélf tot een mogelijke oplossing te komen om een contract te wijzigen of eventueel te ontbinden. Voordeel hiervan is dat een overeenkomst tussen partijen in stand kan worden gehouden — in desnoods gewijzigde vorm — zonder dat de rechter aan te pas hoeft te komen.

Hoewel de toepassing van een heronderhandelingsplicht tussen partijen binnen het Nederlandse rechtssysteem niet is uitgesloten, staat deze plicht niet zonder meer vast. Binnen de Nederlandse rechtspraak zijn er slechts verscheidene uitspraken te vinden waarbij de rechter de heronderhandelingsplicht, ingeval van onvoorziene omstandigheden, als algemeen aanvaard leerstuk beschouwd. Bovendien is er binnen de Nederlandse literatuur ook geen sprake van eensgezindheid.

Tegenstanders waarschuwen onder meer voor een verregaande jurisdisering van het onderhandelingsstraject, aangezien een (mogelijke) uiteindelijke procedure niet alleen zal zien op de onvoorziene omstandigheden en de gevolgen hiervan, maar ook op de poging tot heronderhandeling van de partijen.

Het uitgangspunt van een heronderhandelingsplicht is echter mogelijk zo gek nog niet, zeker wanneer men bedenke dat deze plicht ook is gecodificeerd in de *UNIDROIT Principles én in de Principles of European Contract Law*. Indien de plicht ertoe zou leiden dat partijen méér verantwoordelijkheid dragen en zich hier ook bewust van zijn, kan het immers zo zijn dat de *wil* en bereidheid om te heronderhandelen groter is. In dat geval zouden overeenkomsten tussen partijen behouden kunnen worden en zou de tussenkomst van de rechter tot een minimum worden gedreven. Hoewel dit allemaal hypothetisch is, biedt het stof tot nadenken. Wellicht zijn het toch niet zulke rare jongens, die Fransen. ●

De universitaire rechtenstudie: ‘future-proof’?

Een nieuw academisch jaar staat alweer voor de deur en dat betekent voor onze prachtige Faculteit der Rechtsgeleerdheid, onder de meesten bekend als het KOG, aan de Steenschuur 25 in Leiden dat vele nieuwe gezichten verwelkomd mogen worden. Ook ik zet hier met veel enthousiasme mijn master ‘Recht en digitale technologie’ voort. Althans, ik heb al eerder het genoeg gehad om de Universiteit Leiden als student te mogen verkennen gedurende mijn tijd als bachelorstudent Rechtsgeleerdheid — drie jaren waar ik met veel plezier op terugkijk—, maar die toch ook wel een aantal dringende vragen bij mij heeft opgeroepen over de waarde van de rechtenstudie in dit digitale en door productiviteit gedreven tijdperk. Leidt de universitaire rechtenstudie ons eigenlijk wel op tot toekomstbestendige juridische professionals? Is de universitaire rechtenstudie eigenlijk wel ‘future-proof’?

Hadassah Drukarch
Hoofdredacteur

De juridische praktijk is veranderd

Ik herinner mij de eerste dag van mijn studie nog heel goed. Het was de eerste dag van de introductieweek en deze ging direct van start met een inleidende bijeenkomst in zaal 04/05 van het Gorlaeus gebouw onder de begeleiding van verschillende faculteitsmedewerkers. Als net geslaagde middelbare scholier reisde ik vanuit Amsterdam Zuid met de trein naar Leiden Centraal om daar uiteraard veel te vroeg bij de collegezaal te arriveren. Hoewel de COVID-19 pandemie wat dit betreft een heleboel wat voorheen als ‘normaal’ werd ervaren fundamenteel heeft veranderd, zal ik de uiteindelijk overvolle collegezaal met ruim duizend rechtenstudenten, de één nog ambitieuzer dan de ander, nooit meer vergeten.

Ik begon aan mijn studie Rechtsgeleerdheid, afstudeerrichting International Business Law, met de ambitie om uiteindelijk met een bachelor en masterdiploma op zak een traditioneel carrièrepad bij een advocatenkantoor of overheidsinstantie te bewandelen. Vier jaar later lijkt de praktijk van de juridische professional echter ietwat veranderd te zijn. Vandaag de dag wordt de juridische praktijk namelijk in toenemende mate gedreven door technologie en efficiëntie, woorden die voorheen binnen het juridische vakgebied als ‘taboe’ werden — en zelfs vandaag de dag

nog geregeld worden — bestempeld. Daar cliënten zich ertoe zetten zich aan te passen aan de realiteit van onze fundamenteel veranderde en veranderende wereld, wordt een vergelijkbare transformatie van de huidige en toekomstige juridische professionals geëist. De universitaire rechtenstudie zoals wij die vandaag de dag kennen, lijkt wat dit laatste betreft echter enigszins tekort te schieten.

De universitaire rechtenstudie: ‘future-proof’?

Zowel de LL.B. als ook de LL.M. leren ons eerst en vooral om te denken en werken als academisch opgeleide juristen. Zij geven ons, zoals dat al decennia lang het geval is, de fundamentele ‘basics’ van het recht mee (de oorsprong, basisprincipes en structuur van het recht) en bieden ons de ruimte om deze principes op een academische wijze te benaderen en toe te passen. Bovendien brengt de rechtenstudie ons de vaardigheden van juridisch redeneren, onderzoeken en argumenteren bij, zonder ooit stil te staan bij wat de praktijk daadwerkelijk van juridische professionals eist wat betreft

kennis en vaardigheden. Hoe zit het met technologische bekwaamheid, creativiteit, bedrijvigheid, marketing en leiderschap? Welke alternatieve carrièrepaden bestaan er en waarom wordt er niet meer aandacht besteed aan het belang van interdisciplinariteit? Hoewel ik de waarde van de universitaire rechtenstudie absoluut niet wil ondermijnen en de voornoemde ‘basics’ dan ook als de kern hiervan acht, roept dit bij mij echter wel de vraag op of de universitaire rechtenstudie zoals die nu is vormgegeven studenten daadwerkelijk voorbereidt om uiteindelijk toe te treden tot de door technologie en efficiëntie gedreven arbeidsmarkt. En ik ben zeker niet de enige.

De literatuur wijst uit dat de juridische praktijk zich van nature conservatief heeft opgesteld, omdat wet- en regelgeving van nature gebaseerd zijn op precedenten. Daar advocatenkantoren en juridische bedrijfsafdelingen zich twintig jaar geleden nog sterk verzetten tegen aanzienlijke investeringen in technologie, is het nu haast ondenkbaar dat technologie-producten als *e-signing software*, *document drafting*, *review en automation*

software, document en contract workflow management software en cloud-based diensten — om slecht enkele voorbeelden te noemen — in het recente verleden überhaupt niet bestonden.

Sterker nog, de noodzakelijke samenwerking tussen de juridische sector en technologie werd nog eens verder benadrukt tijdens de COVID-19 pandemie. De impact van de pandemie op de juridische praktijk is buitengewoon ingrijpend gebleken en heeft tot fundamentele veranderingen geleid in zowel de levering van juridische diensten, alsook de rechtspraak.

Ondanks de economische uitdagingen die deze periode heeft geleverd, heeft het recentelijk gepubliceerde 2021 Future Ready Lawyer rapport van Wolters Kluwer tevens uitgewezen dat 61% van juridische dienstverleners (waaronder advocatenkantoren en juridische bedrijfsafdelingen), gemeten op basis surveys verspreid onder 700 juridische professionals in negen Europese landen en de Verenigde Staten, van plan is om binnen de komende drie jaar extra te investeren in technologie Dit in vergelijking met 56% in 2020. Het rapport bevestigt daarnaast dat juridische professionals de digitale transformatie beschouwen als een belangrijke drijfveer voor verbeterde prestaties, efficiëntie en productiviteit en dat de toegenomen investeringen in technologische oplossingen logischerwijs zal worden voortgezet. Bovendien is de verwachte impact van transformationele technologieën, waaronder *Big Data*, *Predictive Analytics*, *Artificial Intelligence*, *Machine Learning* en robotische proces-automatisering, ook substantieel toegenomen ten opzichte van 2020, hoewel maar liefst minder dan een derde van de respondenten heeft aangegeven deze technologieën ook daadwerkelijk goed te begrijpen.

Law School 2.0.

In reactie hierop pogen zowel gevestigde organisaties, alsook meer recent in het leven geroepen initiatieven, dit probleem vroegtijdig aan te pakken door rechtenstudenten de mogelijkheid te bieden de nodige kennis en vaardigheden op te doen in aanvulling op de reguliere rechtenstudie. Zo biedt de rechtenfaculteit aan de Universiteit Leiden een assortiment aan keuzevakken dat het snijvlak van recht en digitale technologie verkent./

Een ander voorbeeld is de rechtenfaculteit aan de Universiteit van Wenen die zelfs een pilot heeft ontworpen voor een volledig nieuw curriculum dat zowel traditionele, als tech-gerelateerde vakken tot de opleiding

reken en daarnaast ook vaardigheidstrainingen biedt in de vorm van cursussen ‘programmeren voor juristen’ en zogeheten ‘legal hackathons’. Maar denk bijvoorbeeld ook aan het uit de Verenigde Staten afkomstige Law Without Walls-Initiatief, een deels virtueel initiatief dat erop gericht is innovatie in de juridische sector te stimuleren en, belangrijker nog, kritische vraagtekens te plaatsen bij de mentaliteit, vaardigheden en het gedrag van juridische professionals en deze nader vorm te geven. Of neem bijvoorbeeld Law School 2.0., een initiatief waar ik met veel plezier aan meewerk en dat middels een voorzichtig samengesteld LegalTech programma (de LegalTech Vacation Scheme) rechtenstudenten in staat stelt technologie toe te passen en te begrijpen in de hoop hen daarmee voor te bereiden op de toekomst van de juridische praktijk. De vraag die uiteindelijk zal resteren is: wie is daadwerkelijk klaar voor en voldoende voorbereid op de toekomst? Het antwoord op deze vraag ligt mijns inziens bij ons, bij de rechtenfaculteit, de beroepsorganisaties en de open markt — maar ook zeker bij de student.

Om tot slot terug te komen op mijn tijd als bachelorstudent Rechtsgeleerdheid: naast de overvolle collegezaal zijn ook de woorden van een van de tijdens de eerste bijeenkomst van mijn introductieweek aanwezige professoren mij tot op heden in grote lijnen bijgebleven. Hij zei iets in de trant van: ‘gebruik je studententijd uiteraard om te leren voor je tentamens, maar kijk vooral ook verder dan dat. Ontwikkel andere vaardigheden en verken buiten je studie om zoveel mogelijk andere activiteiten’. Met het oog op de toekomst, wil ik jullie dezelfde woorden meegeven in het kader van de ‘kick-off’ van dit nieuwe academische jaar. Veel succes toegewenst!●

Ben jij onze nieuwe redacteur?

NOVUM magazine heeft weer plek voor studenten om onze redactie te komen versterken. Schrijf jij graag en vlot, ben je initiatiefrijk, en heb jij oog voor detail? Dan zijn wij op zoek naar jou!

Als redacteur heb je de vrijheid om je eigen onderwerpen te bepalen en kan je steeds een andere rubriek verzorgen. Zo schrijf je de ene maand een annotatie, interview je de volgende keer een professor of advocaat, en lever je daarna een opinie over een juridische actualiteit. Heb je zelf een idee voor een nieuwe rubriek? Dan gaan we daar graag met jou mee aan de slag!

Zou je graag eenmalig een artikel willen laten publiceren, of wil je reageren op een van de stukken? Ook wanneer je geen vast redactielid bent kan je een artikel inzenden.

Geïnteresseerd of verdere vragen omtrent het redacteurschap?
Neem dan contact met ons op via
novum@law.leidenuniv.nl

Voor sollicitaties voor de redactie ontvangen wij graag je CV en een korte motivatie, waarin je aangeeft wat voor stukken je graag zou willen schrijven (max. 1 A4).

NOVUM magazine

NOVUMmagazine

NOVUM magazine is het juridisch faculteitsblad van de Universiteit Leiden, ontstaan uit de fusie tussen het faculteitsblad **Trias** (1968) en het blad **Request** (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl, tegenwoordig **Juridische Faculteitsvereniging Grotius**.

Ons doel is een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van (toekomstig) juridische professionals.

Hoofdredacteur

Hadassah Drukarch

Eindredacteur

Karel Wijdeveld

Redacteuren

Jurian Bos
Bouchra Boulouize
Sebastian Cornielje
Rudolf Willem van Dam
Francine Fetter
Mathijs de Jong
Mahatma M. Martinus
Anne Sophie Pijnacker
Joris van de Riet
Lars Volborth
Femke de Wijs

Raad van advies

Prof. mr. dr. A.G. Castermans
Mw. drs. A.F.M. van der Helm
Julie Külsen, assessor FdR
Shireen Lander, Assessor onderwijs & carrière JFV Grotius

Oplage: 750 exemplaren

Drukker: BladNL

ISSN: 1567-7931

© Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de redactie openbaar worden gemaakt of verveelvuldigd.

Adverteren, solliciteren of reageren: novum@law.leidenuniv.nl

JONGE MEESTERS

DOOR JONGE MEESTERS

MOHAMMED KALMOUA, ADVOCaat
SANDER COERS, FOTOGRAAF

Als onderdeel van een door Pels Rijcken geïnitieerd kunstproject is Mohammed gefotografeerd door Sander Coers, een jonge talentvolle fotograaf. Hij heeft een visualisatie gemaakt waarbij hij zijn eigen herinneringen heeft laten samensmelten met de eerste zaak van Mohammed; een procedure over het uitgeven van certificaten bij nieuwe fruitsoorten. Sander heeft Mohammed in deze foto willen neerzetten als een advocaat met een visie en passie voor het recht. Pels Rijcken behartigt de belangen van de Staat, publieke organisaties én van ondernemingen. Meer weten? Lees het verhaal van Mohammed op werkenbijpelsrijcken.nl.

PELS RIJCKEN